

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR V

VOLUME 5

Accepted on December 27th 2016, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2017

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 27. децембра 2016. године, на основу рецензија академика
Наше Милошевић-Ђорђевић и академика *Предраја Пийера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2017

© Српска академија наука и уметности, 2017

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Мило Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртом броју су текстови са Трибине из 2015. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
19. I 2016 – 13. XII 2016.

Уредник
академик Мило Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Plasma electronics : applications in microelectronic device fabrication / Toshiaki Makabe, Zoran Lj. Petrović</i>	11
<i>ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. Књ. 1–2, Зборник у часопису Мирјане Живојиновић / уредници Бојан Миљковић, Дејан Целебујић</i>	29
<i>Сенјандрејски зборник. [Књ. 1–4] / уредници Дејан Медаковић, Динко Давидов</i>	41
<i>Дејановић / Динко Давидов</i>	41
<i>Научно наслеђе Радомира Д. Лукића : зборник радова са научног скупа одржаног 11–12. децембра 2014. / уредници Данило Басија, Сима Аврамовић</i>	51
<i>Фази линивиситетика / Милорад Радовановић</i>	65
<i>Напомена историјске садржине у зидном сликарству. Том 1, XII–XIII век / Гојко Суботић, Бојан Миљковић, Ирена Штацић, Ида Тош</i>	81
<i>Моћ и превласћ : Тукидидова политичка мисао / Косија Чавошки</i>	93
<i>Ошашевић / [Шексковић] Ирина Суботић, Бранислав Димитријевић, Јован Чекић</i>	105
<i>Три поеме / Марија Бећковић</i>	119

<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен Вуку Стефановићу Караџићу</i>	137
<i>Вук Стефановић Караџић : (1787–1864–2014) / уредник Нада Милошевић-Ђорђевић</i>	137
<i>Свети Тирило и Методије и словенско писано наслеђе : 863-2013 / [уредници Јованка Рађић, Виктор Савић]</i>	157
<i>Образовање : развојни потенцијал Србије : зборник радова са научној скупи одржаној 23. и 24. новембра 2012. године / уредник Александар Косић</i>	169
<i>Двеста година од рођења Јосифа Панчића / уредник Владимир Стевановић</i>	183
<i>Флора бриофита Србије. [Књ.] 1, Тресетице (Sphagnophyta) / Марко Сабовљевић ; уредник Владимир Стевановић</i>	183
<i>Ономастика централној Косова / Милета Букумирић ; главни уредник Александар Лома</i>	207
<i>Ономастолошки прилози. [Књ.] 22 / главни уредник Александар Лома</i>	207
<i>Први балкански рат 1912–1913 : историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњице искуства / уредник Михаило Војводић</i>	225
<i>Глас Одељења историјских наука САНУ (посвећен академику Владимиру Стојанчевићу) / уредник Љубомир Максимовић</i>	225
<i>Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић / главни уредник Рајко Кузмановић</i>	240
<i>Доктор Владан Ђорђевић : његовогодишњица књижевности рада : 1860 – 25. фебруар – 1910 / Војислав М. Суботић</i>	252
<i>Прилози за историју хематологије у Србији / Радоје Чоловић, Милица Чоловић, Најаша Чоловић</i>	252

<i>На крају њуџа / Дејан Десџић ; уредник Милан Лојаница . . . . .</i>	<i>273</i>
<i>Унајређење села у брдско-џланинским џодручјима Србије / уредник Драџан Шкорић . . . . .</i>	<i>291</i>
<i>Унајређење џчеларсџива у Србији / уредник Драџан Шкорић . . . . .</i>	<i>291</i>
<i>Образовање за модерну џољоџпривреду : зборник радова са научноџ скуџа, Шабац, 27. мај 2016. Година / уредник Драџан Шкорић . . . . .</i>	<i>291</i>
<i>Академске беседе. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	<i>310</i>
<i>Преџиска Лодовика Бекаделија, надбискуџа дубровачкоџ (1555–1560) / Снежана Миљинковић, Никша Сџиџићевић ; уредник Слободан Грубачић . . . . .</i>	<i>315</i>
<i>Зборник Инсџиџиџуџа за срџски језик САНУ. [Књ.] 3, Срџски језик и акџуелна џиџиџања језичкоџ џланирања / уређивачки одбор Иван Клајн, Предраџ Пиџер, Среџо Танасић ; џлавни уредник Среџо Танасић . . . . .</i>	<i>329</i>
<i>Именик ауџора, уредника и џоворника . . . . .</i>	<i>352</i>

Свети Ћирило и Методије и словенско писано наслеђе : 863–2013
/ [уредници Јованка Радић, Виктор Савић]. – Београд : Институт за
српски језик САНУ, 2014

Поздравна реч: академик Предраг Пипер
Говорили: академик Јасмина Грковић-Мејџор
проф. др Ирена Шпадијер
др Виктор Савић

У Београду, уторак 24. мај 2016. у 13 часова

ДАН СЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ

На једанаестој овогодишњој Трибини, док Православна црква у неколико земаља слави Светог Ћирила и Методија, обележавамо Дан словенске писмености и културе. Као и сваке године у данашњи датум, али – зашто да не кажемо кад је истина – то чинимо скромно, стидећи, као да смо уплашени да ће нам неко приговорити. Увек је тако када се кроз данас гледа и мери оно што је било давно, кад сметнемо с ума своју изреку: Све у своје време!, кад заборавимо да смо што имамо стекли у слагању времена.

У деветом веку, 863. године, на позив кнеза Растислава, по разрешењу византијског цара Михаила Трећег, Солунска браћа су дошла у ондашњу Велику Моравску. Имали су прву словенску азбуку коју су саставили, донели су црквене књиге које су на словенски говор превели, почели су богослужење на разумљивом језику за словенски свет. То је почетак словенске писмености и књижевности.

Пре десет година, 2. јуна 2006, крај Вука, у парку, откривен је споменик Ћирилу и Методију. Реч је о поклону који је преко САНУ, на њену молбу, урадио македонски вајар и академик Томе Серафимовски, наш инострани члан, који је преминуо у Скопљу 3. марта ове године. Као што су ученици Солунске браће Климент, Наум и остали из охридског предела преносили учење Србима тако је отуд стигао и споменик њиховим учитељима. Чудни су, и редовни су, историјски кругови иако не видимо увек због чега су око нас састављени. На 1150 година од доласка Ћирила и Методија у великоморавску мисију, Институт за српски језик САНУ припремио је и недавно објавио зборник радова, обиман, обухватан, достојан великог јубилеја. Сада га приказујемо јавности.

На Дан словенске писмености и културе природно је да поздравну реч каже наш водећи слависта, секретар Одељења језика и књижевности академик Предраг Пипер, а потом ће о Зборнику говорити академик Јасмина Грковић-Мејдор, проф. др Ирена Шпадијер и др Виктор Савић који је са др Јованком Радић уредио књигу.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈДОР

НАСЛЕЂЕ СОЛУНСКЕ БРАЋЕ

„Ако упиташ књижевнике грчке: Ко вам је слова створио или књиге дао или у које време, ретки ће знати. Ако ли упиташ словенског књижевника: Ко вам је слова створио или књиге дао, сви знају и рећи ће: Свети Константин Филозоф звани Ћирило, он нам је слова створио и књиге превео, и Методије брат његов.“ Ове речи, спомен на дело златним словима урезано у књигу словенске историје, написао је црноризац Храбар, савременик ученика Солунске браће. Два умна Грка направила су истински подвиг: сачинили су прво словенско писмо, превели литургијске књиге са грчког, и словенска племена, сеобама расута, повезали опет, заједничким књижевним језиком – старословенским.

Када се великоморавски кнез Растислав, у жељи да сузбије стални немачки притисак и утицај, обратио византијском цару Михајлу III 862. с молбом да му пошаље учитеља који би Морављане учио на словенском језику хришћанској вери, избор је био лак. Мисија је поверена Константину, који је носио ретко давану титулу филозофа, и

брату му Методију. Константин је школе учио у Цариграду – граматiku, философију, геометрију, Хомера, реторику, аритметику, астрономију, музику и све остале хеленске вештине, како нам говори његово житије. Охридски архиепископ Теофилакт пише да је био велики у паганској филозофији, а још већи у хришћанској. Био је патријаршијски секретар, радио у библиотеци и архиву при цркви Свете Софије, поучавао на великој школи у Цариграду. Његовом раду Методије се придружио приликом хазарске мисије, напустивши манастир на малоазијском Олимпу где је обитавао, и надаље је делио с њим бреме мисионарских подухвата. Браћу је за Моравску мисију квалификовало и то што су, рођени у Солуну, подједнако добро знали и грчки и словенски којим се говорило у граду и околини. Средином деветог века то је био дијалекат заједничког, општесловенског језика, отуда разумљив и осталим Словенима. Свест о језичком јединству је у Словена морала постојати: тражећи да му се учитељи пошаљу из Византије Рагислав говори о „нашем“ језику.

Пред Солунском браћом био је нимало једноставан задатак: најнеопходније књиге је требало превести, али је најпре било потребно за то саставити азбуку. Структура првог словенског писма, глагољице, сведочи о ванредном уму њенога творца, Константина. Довољан је податак да оно почиње словом Ѡ (‘а’), у облику крста. Већ првом графемом симболично је показао да је ново писмо којим се пишу богослужбене књиге – хришћанско.

Истински изазов представљало је, међутим, превођење. Прасловенски је био говорни језик, и као такав није имао развијена синтаксичка средства која се рађају с развојем писмености, пре свега сложену реченицу. У говорном језику универзално доминира низање простих реченица. Грчки је, с друге стране, за собом имао хиљадугодишњу традицију писане речи, те су први преводиоци према грчким узорима стварали нове, сложене синтаксичке структуре користећи притом словенска језичка средства. Начин на који су чинили сведочи о ретком језичком дару али и о изврсном познавању оба система.

Умеће Солунске браће и њихових сарадника најбоље се пак огледа у једном другом домену. Њихова делатност на изградњи лексичког система првог словенског књижевног језика вредна је дивљења. Речнички фонд Словена одсликавао је свет дојучерашњих многобожаца. С обзиром на релативно касну християнизацију Словена, као и на чињеницу да су обреди и проповеди које су Словени потом слушали били на грчком или латинском, у време Моравске мисије словенски дијалекти нису имали вокабулар којим би се именовао појмовник нове, хришћанске религије. Ово је разумљиво будући да је прихва-

тање новог религијског система увек сусрет с новим појмовником, те се домаћи лексикон надграђује под страним утицајем. Словенски систем је стога требало обликовати, стилизовати, изградити богословску терминологију, за шта је било нужно не само одлично језичко већ и теолошко знање. Нови термилолошки систем стваран је различитим поступцима. Један од њих је био позајмљивање тј. преузимање и адаптирање грчких лексема словенском фонолошком и морфолошком систему, попут *анђела*, *апостола*, *еванђелије*, *псалмисти*. Стваране су нове речи према постојећим словенским моделима, коришћењем продуктивних творбених афикса: *прѣдмислѣнь*, *прѣподобѣнь*, *прѣсвѣтъ*, *искоушѣнѣ*, *къство* итд. Значењски слојевите грчке сложенице структурно су калкиране: *благословѣти*, *благодарѣти*, *всѣдръжитѣлѣ*, *доброрадоуѣнѣ* и сл.

Свакако најупечатљивији поступак тиче се семантичког калкирања, којим су се словенске речи обогатиле новим значењским слојевима по угледу на грчке, постајући на тај начин богословски термини. Сличне процесе доживео је, уосталом и сам грчки језик. За потребе превођења Септуагинте грчки вокабулар се морао прилагођавати значењским моделовањем одређеног лексичког фонда, а резултат су биле грчке речи са новим, хебрејским значењем, попут *ἄγγελος*. И у сакралном дискурсу новозаветног текста многе лексеме су добијале специфично значење. Класичан пример јесте *ἀγάπη* 'љубав': код хришћанских писаца, захваљујући свом прототипичном значењу, којим се супротстављала појму ероса (*ἔρως*), она денотира специфични, хришћански појам љубави. Одговарајућу трансформацију доживео је, рецимо, и придев *ἁγῶς*: у хомерском грчком евалуатив којим се вредновао човек као део друштвеног поретка, он у преводу Старог завета и у Новом завету има доминантно религијски аспект вредновања.

Вештину којом су преводиоци богослужбених књига на словенски градили богословску терминологију показаћемо примером речи грех. Псл. **grěhъ* је, етимолошки гледано, 'крив', одакле и даљи развој у 'скретање с правог пута; грешка', а **grěšiti* је 'промашити, не досећи циљ'. Захваљујући датој семантици ова именица је одабрана за основу хришћанског термина 'грех', будући да је у складу са хришћанским учењем грех одступање од правога пута ка циљу, чији су путоказ Божији закони, те је и суштина греха скретање с овога пута, промашај циља. Притом, псл. **grěhъ* је у потпуности било хомологно грч. *ἁμαρτία*, од *ἁμαρτάνω* 'промашити циљ; погрешити'. Изворно 'промашај, грешка', и само *ἁμαρτία* је у богословском дискурсу доживело значењску трансформацију, добивши хришћански лик. Оваквим поступцима у грађењу новог термилолошког система Словенски првоучитељи истовремено су Словенима приближавали појмовник хришћанске културе. Умешност с којом је то рађено, дуби-

на познавања оба језичка система, о којој сведоче преводи, казују да су Солунска браћа морала бити двојезична. Дивљења достојним дељењем, у процесу налик обради небрушеног дијаманта, они су један словенски дијалекат стилизовали, синтаксички, лексички и семантички надградили и обогатили, уздижући га на ниво богатог, слојевитог књижевног језика. Њиме су се преводиле литургијске књиге, потом и дела других жанрова, на њему су настајале и оригиналне књижевне творевине.

Језик који су уобличили постао је свесловенско добро. Нажалост, у својој првој домовини, међу западним Словенима, није био дугога века. С променом политичких прилика словенска црква у Моравској бива забрањена. Но дело Свете браће није се могло угасити. Ученици њихови шире га међу јужним Словенима, све до Преслава, Охрида, Јадранског мора. У српске земље словенска писана реч долазила је из области Климентове Величке епархије, путовала ка Скопљу, Расу, Призрену, Скадру, Дукљи и Хуму. Књиге су стизале и из Преслава, о чему сведоче бројни српски преписи преславских књига. Али, не треба заборавити ни раније контакте српских крајева са Панонском епископијом, у време кнеза Мутимира, када су прве глагољске књиге већ могле стићи међу Србе. Са Балкана се старословенска писменост, обогаћена још једним писмом – ћирилицом, ширила и међу Источним Словенима.

Но захваљујући политици Рима, који се још од времена Методијевих ученика жестоко опирао словенском богослужењу, она је међу Словенима католицима временом нестала, осим на једном уском подручју где су је чували глагољаша. У православном кругу словенска писменост несметано наставља живот. На њеном темељу настаје редакције старословенског, којима се књижевни језик изговорно, пре свега у вокалском систему, прилагођавао народним језицима. Изван тога се одржавала старословенска структура језика, са свесном тежњом да се не уносе иновације које би је могле пореметити. Тако је у ареалу *Slavia Orthodoxa* столећима у употреби био један књижевни језик, црквенословенски, са редакцијским варијантама. На тај начин неговало се културно јединство православног словенског света, књига је слободно кружила, не познајући националне границе. У бити овог свесног чувања језичког и културног јединства лежи поглед на свет у којем је припадност наднационалном, православном цивилизацијском кругу била изнад националних одредница.

Српкословенски, као варијанта општецрквенословенског, књижевни је језик са најдужом традицијом у Срба. Био је не само језик литургије већ и нових превода, којима је српска култура била у непрестаном додиру са византијским изворима разнолике тематике

Зборником *Свѣтѣи Ћирило и Методије и словенско ѣисано наслеђе (863–2013)* славимо дело Солунске браће и одужујемо им се на најбољи начин – писаном речју. Његови уредници, Јованка Радић и Виктор Савић, којима дугујемо захвалност, уложили су врсно знање и не мали труд да окупе znalце историје, историје језика и књижевности, који на нови начин осветљавају наслеђе Свете браће и историју словенске писмености. У Зборнику читамо деветнаест драгоценних студија из историје, језика и књижевности. Међу њима су радови о великоморавском књижевном наслеђу, словенском богослужењу у архиепископији светог Методија, о ћирилометодијевским традицијама у српским областима пре постанка аутокефалне цркве, о ћирилометодијевској традицији у покајничким књигама српске редакције од XIV до XVII века, о словенској писмености и средњовековним алфаветима грчкога круга. Више прилога бави се лексичком и семантичком проблематиком: о преводилачком умећу Солунске браће на примеру глагола каѣти са, о глаголу глаголати у Маријином јеванђељу, заменици ‘шта’ у старословенском и српском, о придеви-ма типа *милосрдан*, синтаксичким одликама *Проѣласа* Константина Филозофа, функционалностилским одликама *Жиѣиѣа Консѣанѣина Филозофа* у препису Владислава Граматика, о редакцијским одликама прве стране *Кијевских лисѣиѣа*, сложеницама у *Горичком зборнику*, терминолошком систему астрономије код Срба од XIII до XIX века; приказ тематике прилога из књижевности препустићемо колегиници Ирени Шпадијер. Посебна драгоценост Зборника је „Прилог библиографији домаће ћирилометодијевистике“, на скоро стотину страна.

Издавањем ове књиге српска култура обележила је достојно годишњицу Светих Ћирила и Методија и њиховог дела, камена-међаша у свесловенској историји. Знајући да је неговање историјске вертикале кроз непрекинуто обнављање и чување традиције – оживљавање везивног ткива заједнице, која то у пуном смислу јесте уколико је свесна континуитета који је духовно обликује.

Ирена Шпадијер

НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ЈУБИЛЕЈ СЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ

О празнику који данас прослављамо и о личностима словенских апостола надахнуто су говорили моји уважени претходници. Академици Миро Вуксановић, Предраг Пипер и Јасмина Грковић Мејџор подсетили су све нас овде – какви су домети и колики је значај Моравске мисије светих Ћирила и Методија за историју словенскога племена и словенску културу.

Солуњани родом, словенски просветитељи и првовсветитељи поникли су у једној средини која је по много чему била специфична и у своме времену, али и данас. Особито данас, када се универзалним вредностима сматрају управо тежње једнога друштва да у својој основи буде космополитско и цивилизаторско у ширем смислу. Ромејско царство средине IX века то заиста и јесте било. Вековима уназад у Царству, и у оквиру византијскога културнога круга, многи народи добили су писменост на своме језику и свештене књиге исписане сопственим писмом – Готи, Јермени, Грузини, да поменем само неке. О томе, уосталом, сведоче и речи самога Константина-Ћирила које је, на своме путу у Рим, изговорио у чувеној расправи са „тријезичницима“ – латинским свештенством у области Венета:

„Не пада ли киша од Бога на све подједнако? Или сунце не сија такође за све? Зар не удишемо ваздух сви једнако? Како се, дакле, не стидите да признате само три језика, а за све друге народе и племена хоћете да буду слепи и глухи? Кажите ми, да ли Бога сматрате тако немоћним да то не може дати, или тако завидљивим да то неће? Ми, пак, познамо више народа који су вични књизи и Богу одају славу сваки на своме језику. А управо су то ови: Јермени, Персијанци, Авазги, Иверци, Сугди, Готи, Обри, Турси, Хазари, Арабљани, Египћани и Сирци и многи други“ (Житије светог Константина-Ћирила).

Византијско друштво тога времена, нетом изишло из великих иконоборских потреса, али духовно и интелектуално веома јако, имало је људе попут Лава Математичара или патријарха Фотија. У таквој средини образовала су се и формирала Солунска браћа. Словени су имали историјску срећу да се њиховим „питањем“ позабаве најсјајнији умови Византије, који су, уз то, не само својим делом него и целим својим бићем били уз њих. Прошло је од тада већ, ево, више од 1150 година.

Институт за српски језик САНУ издао је поводом те важне годишњице Моравске мисије зборник радова посвећен светима Ћири-

лу и Методију и словенском писаном наслеђу, који су уредили др Јованка Радић и др Виктор Савић.

Зборник отвара чланак А. А. Турилова о изучавању великоморавског књижевног наслеђа између обележавања два велика јубилеја 1985. (1100 година од Методијеве смрти) и 2013. (1150. годишњице Моравске мисије), у коме аутор разматра резултате, спорна питања и даље перспективе кирилометодијевистике. На крају се, под скромним насловом „Прилог библиографији домаће ћирилометодијевистике“ налази исцрпна библиографија радова о Ћирилу, Методију и њиховим ученицима, коју потписују Ана Голубовић и Виктор Савић. Остали чланци у књизи распоређени у три групе: историја (прилози Алексеја М. Пентковског, Срђана Пириватрића и Станоја Бојанина), језик (прилози Вање Станишића, Јасмине Грковић Мејдор, Зорице Никитовић, Јовенке Радић, Марте Бјелетић, Наташе Драгин, Марине Курешевић, Виктора Савића, Јелице Стојановић и Исидоре Бјелакровић) и књижевност (прилози Љиљне Јухас-Георгиевске, Драгише Бојовића, Томислава Јовановића, Гордане Јовановић и Љупке Васиљев).

Чак и из сумарног прегледа садржине Зборника може се стећи увид у замисао приређивача и сагледати профил публикације. Она је замишљена као допринос домаћих снага и представља пресек стања у нашој науци и њен актуелан допринос савременој светској палеославици и медијевистици. Аутори су позвали на сарадњу само два инострана научника – али смишљено и циљано – јер Анатолиј Аркадјевич Турилов и Алексеј Мстиславович Пентковски представљају врхунске проучаваоце из ове области у свету. Њихови прилози читају се са занимањем и великим узбуђењем, у њима донекле има и полемике о врло важним питањима кирилометодијевистике, па све то доприноси динамичности актуелне научне сцене код нас и у свету.

Надам се да се из овако овлашног осврта могу, макар донекле, сагледати значај и размере уређивачког и издавачког подухвата којим је Српска академија наука и уметности достојно обележила велики јубилеј. Допустите ми, на крају, да призовем не у ваше сећање него више у вашу машту, један древни догађај – од пре 1130 година. Када су, после силних невоља и страдања након Методијеве смрти, ученици и настављачи дела Солунске браће прогнани из средње Европе – они који су имали среће да преживе и не буду продати као робље упутили су се ка југоистоку. На простору на којем се ми данас налазимо прешли су велику реку (885/886. г.) – код Београда, тада најзападнијег града Бугарског царства (отуд му и словенски назив

који је управо тих година први пут забележен у изворима). Понижени, уморни и измучени, они су крочили на тло једне моћне словенске државе и судбоносно изменили културу и цивилизацију Балкана. Остало је историја – општесловенска и наша, српска.

ВИКТОР САВИЋ

СВЕТИ ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ, „УЧИТЕЉИ СЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА“, И НАШИ ПРВОУЧИТЕЉИ

Свети Ћирило и Методије Солунски отишли су пре нешто више од 1150 година у племениту мисију међу младе словенске хришћане у средишту Европе. Њихово дело заживело је и код нас, делом можда и за Методијева живота, на рубу његове архиепископије, само десет година после започињања мисије. Успомена коју данас славимо 24. маја, тачније 10/11. маја по старом календару, има дубоке корене у источнословенској писмености, с најстаријом потврдом у Успенском зборнику с прелаза XII–XIII век. Иностранци члан наше академије, Анатолиј Аркадјевич Турилов, изнео је смелу претпоставку по којој би се мајска успомена везивала за Методијев повратак на архиепископско место после избављења из баварског заточеништва. Света браћа још од самог почетка нису имала једнако развијене култове, али је до првог, делимичног обједињавања дошло врло рано, када су добили заједничко похвално слово и заједнички канон. У српској средини култ светог Ћирила успео је да се одржи, што у неједнакој мери важи и за светог Методија. У старијим српским месецословима присутан је још и свети Климент, папа римски из I века чије су мошти, по традицији, Солунска браћа пронашла у Херсону 30. јануара 861. године.

Општи је утисак да су словенски првоучитељи код нас од зрелог средњег века у другом плану у односу на локалне свеце које је као своје заштитнике нарочито прослављала Српска црква. Како запажа академик Турилов, Срби нису имали потребе да „национализују“ Свете Солуњане и њихово дело зато што су имали сопствене првоучитеље, преподобног Симеона Мироточивог и Светог Саву, архиепископа српског, којима је био посвећен значајан број агиографских дела. Па ипак, не само да је задржана успомена на Свету браћу него су опстала и њихова дела и дела њихових непосредних ученика, чак у изузетном броју међу свим јужнословенским народима. И најважније од свега – неизрециви значај је задржао богослужбени, а затим и књижевни језик који су они створили. Српски књижевни језик од IX до XVIII века је

њихов. И када буде постао „више“ српски, српскословенски, све време он ће остати словенски, део ширег, црквенословенског језичког бића. Тај језик главни је орган Савине српске архиепископије.

С буђењем националне свести у XIX веку и с развојем домаће старословенистике, исти онај узрочник за старије, средњовековно стање, наставио је да усмерава занимање домаће културе и науке превасходно према српским темама. Да је наша наука неговала и општесловенско усмерење, потврђује прилог библиографији домаће ћирилометодијевистике на крају Зборника који овом приликом представљамо. Ту се сабрало више од хиљаду библиографских јединица из различитих научних дисциплина, не само из филологије. На непрегледном пољу ћирилометодијевских студија се, дакле, радило и код нас, али ипак, и то треба истаћи, недовољно с обзиром на значај те теме за нашу културу и с обзиром на важност српског метеријала у укупном словенском корпусу.

Подстакнути овим свесловенским јубилејом, желели смо да једним тематским зборником пружимо додатни подстицај нашој науци да се у већој мери окрене овој изазовној области, али и да се на достојан начин одужимо „учитељима словенског језика“. Било нам је, стога, важно да у раду на књизи окупимо домаће проучаваоце из главних српских научних средишта. Ту су се, тако, сабрали аутори из Београда, Новог Сада, Ниша, Бањалуке и Никшића, што кроз студије, што кроз рецензије. Домаћем ауторском тиму су се придружила и двојица колега из Москве који су својим научним радом непрекидно присутни у нашој науци, тако да њихови прилози, готово програмског карактера, отварају књигу. Текстови су распоређени у оквиру неколико тематских кругова с обзиром на проблематику које се дотичу (историја, језик и књижевност).

Овим Зборником Институт за српски језик САНУ је преко свог Старословенистичког одсека покренуо нову серију која ће бити окренута старословенским и старим српским темама, не испуштајући из вида делатност Солунске браће, њихових непосредних ученика и ученика њихових ученика у српској земљи и поморској. Надамо се да ћемо успоставити континуитет у неговању сећања и академском занимању за место старе српске културе у ширем словенском контексту. Надајмо се да ће и читаво наше друштво почети да редовно слави Ћирила и Методија.

Из свега реченог, види се колико нам је било важно да у целини и појединостима на достојан начин и с правом мером приредимо књигу. Тиче се то и њеног изгледа. Зато су бирани ликовни прилози који илуструју првоучитеље и суштину њихова дела. На корицама је детаљ с

веома раном представом светих Ћирила и Методија у сцени Обретења моштију светог Климента Римског, која се налази у Менологу Василија II Македонца, насталом око 1000. године. На почетку књиге је снимак једне од страница Кијевских листића, писаних глагољицом. То је једини споменик који се непосредније везује за великоморавско-панонску фазу старословенске писмености, чији настанак се различито одређује, од IX до XI столећа. Иако је глагољски натпис на хрпту по својим спољним обележјима („Свентаја Ћирилъ и Меѡодијъ“) формулисан у духу X века, он је пројекција савременог наслова књиге, што је и очекивано. Па ипак, његова реална подлога је средњовековна. Иначе, у најстаријим временима млађи брат Ћирило је слављен као „преподобни“, а старији Методије „блажени“. Читалац ће приметити да је на нултом табаку латински језик поред српског, што на симболичкој равни одговара простору деловања Солунске браће који је био под непосредном надлежношћу римског архијереја. На богослужењу неподељене хришћанске цркве у Методијевој Панонско-моравској архиепископији у тзв. комплементарној дистрибуцији су стајали латински и словенски језик. Овакав наш поступак, уосталом, одговара и издавачким традицијама Српске академије у којој се за међународну комуникацију повремено и с посебним разлозима користи и латински језик. У естетском обликовању Зборника имали смо и несебичну помоћ историчара уметности. Уредници зборника и чланови Уређивачког одбора захвални су ауторима и рецензентима који су се позиву одазвали, као и преводиоцу резимеа и преламачу који су допринели да ова публикација добије лице – достојно јубилеја.

